

Karl Kello

TEMPLIRÜÜTLID
SAAREMAAL

Toimetanud Piret Ruustal
Kujundanud Kaspar Ehlvest
Küljendanud Erje Hakman

Fotod ja illustratsioonid: Rūta Celma, Pentti Muhonen, Wolfgang Wagner,
erakogu

Autor tänab kõiki, kellega koos on Saaremaal suure kase all istunud ja
ilmaasju arutatud. Eriline tänu kuulub aga hr Jūri Kraftile, kelle tegusa toeta
olnuks ületamatult raske keskenduda selle raamatu kirjutamisele.

© Autor ja kirjastus Argo, 2016

www.argokirjastus.ee

ISBN 978-9949-527-74-8

Trükitud trükikojas Print Best

Abikaasale

Sisukord

1. Kristuse sõjateenistuse vennad vs templirüütlid	9
2. Astume korraks Karja kirikusse sisse	44
3. Eesti muinaskristlus	59
4. Euroopa piirväärtused: Iirimaa ja Eesti	69
5. Halley komeedist Saaremaa Stonehenge'ini	75
6. Albrecht Dürer langeb melanhooliasse	87
7. Päikesevarjutuse tõttu	92
8. Muinasobservatooriumist soolasalakaubavedajateni	100
9. Müütilised laevamehed Saaremaal	111
10. Suur sõda Salmel	123
11. Maarjamaa, Ema maa	127
12. Naistevalitsuse aegu	136
13. Meteoriidid teevad ajalugu	149
14. Tallinn, teine Jeruusalemm	184
Epiloog: Graali saladus	191
Soovitavat lugemist	199
Register	202

1. peatükk

Kristuse sõjateenistuse vennad vs templirüütlid

Alustuseks

Kaheksasada aastat tagasi ilmestasid Euroopa poliitmaastikku ja lahingutandmeid valged rüütlid, punane rist rinnal. Valged rüütlid jõudsid välja ka Eestimaale. Oleme harjunud neid ekslikult ja eksitavalt kutsuma mõõgavendadeks, kuigi tegu oli hoopis Kristuse sõdalasvendadega.

Templirüütlitest on kindlasti kuulnud igaüks, keda huvitab Euroopa keskaeg. Kohalikest Kristuse sõjateenistuse vendadest aga vaevalt palju teatakse – seda ilmselt suuresti „tänu” just sellelesamale väidetavalt mõõgavennalikule olemusele. Kristuse ordu tähtsus ja tähendus Eesti ajaloos on aga vähemalt sama suur kui Templiordul Euroopas. Aeg on need teenimatult ära unustatud Kristuse vennad varjusurmast üles kutsuda, heites ühtlasi valgust ühele hämaramale aspektile Maarjamaa ajaloos.

Kristuse sõjateenistuse vendi (*Fratres militiae Christi*) käsitatakse Saksa ordu käepikendusena kohapeal. Ei – kui üldse kellegi, siis pigem olid nad Poja maal Palestiinas sõdiva Templiordu käepikendus Ema maal. Mõõgavendadeks hakkas neid esimesena nimetama Liivimaa vanem riimkroonika, tehes seda lähtuvalt Saksa ordu ambitsioonidest vaikida konkurendi roll siinses ristsõjas nii maha kui võimalik.

Ehkki Mõõgavendade ordu nimetus on kinnistunud nii meie entsüklopeedilisse kui ka ajalookirjandusse, rääkimata kooliõpikutest, ei ole selle nimelist ordu tegelikult olemas olnud. Kui Kristuse sõjateenistuse vendi määratledes väljendit ‘mõök’ üldse kasutada (punane mõök koos võrdhaarse punase ristiga ilmestas nende valget hõlsti), tuleks silmas pidada, et tegu on

Põlvitav rüütel, Templiordu ristid rüül ja lipul, ca 1250.

Kristuse mõõgaga. Võib ju tunduda, et vahet pole, kas mõõgavennad või Kristuse mõõga vennad, kuid vahe siiski on, ja pealegi põhimõtteline. Templirüütleid kutsuti nende aja kirjutistes Kristuse rüütliteks, kohalikke Kristuse sõjateenistuse vendi vastavalt Jumala rüütliteks (*gotes rittere*, vt *Liivimaa vanem riimkroonika*, 13. saj lõpp).

12.–13. sajandi vahetuseks oli Rooma kiriku mõjuvõim laienenud Eestimaa rajadele (varematel aegadel kuuluti siinmail tõenäoliselt osalt keldi ja idakristluse mõjusfääri). Ametisse olid asunud nii uus paavst Innocentius III, kes nimetas ennast Kristuse asemikuks, kui ka Liivimaa uus piiskop Albert, keda hakati hiljem ülistama sõjariistus apostlina.

Templirüütlite mõök Ema maal

Kristuse sõjateenistuse vendade vaimuliku rüütliordu asutas templirüütlite eeskujul tsistertslasest misjonär Theoderic Riias aastal 1202. Liivimaa kroonik Henrik kirjutab: kartes, et paganate hulgale ei suudeta vastu panna, ja et hoida kirikut paganate seas alal, seadis „vend Theoderic sisse mingid Kristuse sõjateenistuse vennad, kellele isand paavst Innocentius kehtestas templirüütlite ordureglid ja andis märgi rüül kandmiseks, nimelt mõõga ja risti, ja usaldas nad nende oma piiskopi sõnakuulmise alla”.

Tsistertslane Theoderic polnud mingi mees metsast. Ta kuulus kohalike ristosdalaste kõrgseltskonda. Tema oli see mees, kes käis Roomas ristosjabbullasid toomas ja tundis seega isiklikult vähemalt kahte paavsti, nii Innocentius III-t kui ka tema eelkäijat Coelestinus III-t. Juba piiskop Meynard oli saatnud ta salaja paavsti juurde, kes lubaski pattude andeksandmist kõigile, kes võtavad risti ja lähevad üle mere liivlaste kirikut ellu äratama. Ka piiskop Albert läkitas Theoderici Rooma ristosjakkäigu kirja järele. Theoderici saatel käis Roomas paavsti juures Toreida liivlaste vanem Caupo – *quasi rex*

Templirüütel tõttab lahingusse, piik pikalt ees (Templirüütlite kabel, 12. sajand, Cressac, Prantsusmaa). Ees paremal liiliarist otsekui eesmärk ja paleus, mille poole püüelda. Jumalik liilia mängib selle raamatu järgnevatel lehekülgedel ülimalt tähelepanuväärivat rolli.

Caupo. Theoderic osales Lateraani IV kirikukogul 1215, kus paavst kinnitas väidetavalt, et „nagu Poja maad, nõnda püüame ka Ema maad alati oma isaliku hoolitsemise innuga edendada”.

Theoderic oli aastast 1187 Toreida liivlaste juures misjonäriks, 1211 sai temast Eestimaa piiskop, hukkus 1219 Tallinna lahingus. Roomas käis ta 1193, 1195–1196, arvatavalt ka aastatel 1198–1199 ja 1200, 1203 ja 1215. Eestisse sattus esimest korda aastal 1191, seega üsna oma kohaloleku algusaegadel, ja kohtus siin väljapaistvalt pikakasvuliste inimestega, kel pidi käes kasutada olema hulgansti hõbedat: juba viikingiaegne läbikäimine Kesk-Aasia ja Mesopotaamiaga oli 9.–10. sajandil toonud Eestisse hinnanguliselt 15 tonni hõbedat; 12.–13. sajandil oli aga ainuüksi Saaremaa rauakaubanduse puhaskasu kümneid tonne hõbedat.

Kristuse ja Saalomoni Templi Vaeste Rüütlite ehk Templi sõjateenistuse vendade (*Fratres militiae Templi*) ordu asutati 1118/1119 Jeruusalemmas, paavsti kinnitus saadi 1128. Templiordu keelustati 1312, suurmeister Jacques de Molay astus tuleriidale 1314. Ellu jäänud templirüütlid hajusid üle Euroopa laiali, pannes väidetavalt ositi

Templiordu pitsirimärk. Templivennad andsid vaesuse, kasinuse ja kuulekuse töötuse, maine vara annetati ordule. Nad olnud algselt nii vaesed, et saanud pidada ainult ühte hobust kahe peale.

Üks hobu, kaks rüütlit, 13. sajand. Siiski ei ole täpselt teada, kas üks neist ratsuritest polnud mitte naissoost. Mis oleks ju iseenesest loogiline, sest Templiordus oli ka naisliikmeid (nagu oli ka naisdruuide või katarite naisvaimulikke).

aluse ka vabamüürlusele. Templirüütlike haare ulatus Aafrikasse ja öeldavasti isegi Ameerikasse välja.

Kristuse sõjateenistuse vennad (*Fratres militiae Christi*), 1202–1237. Paavsti kinnitus saadi 1204. Ordu-meistriks oli 1204–1209

Wenno ja 1209–1236 Volquin. Pärast hukatuslikku Saule lahingut 1236 ühineti Saksa orduga, moodustades selle Liivimaa haru. Kristuse sõjateenistuse vennad mitte ainult ei seatud sisse templirüütlike eeskujul, vaid neid ka nimetati templirüütlikeks. Väidetavalt kutsus paavstki neid templivendadeks. Kroonik Christian Kelch kirjutab, et *anno* 1204 asutati tookord kuulsa Templirüütlike ordu eeskujul omaette rüütliordu ja et neid ordrüütlikeid, ehkki nad ei kuulunud Templiordusse, hüüti üldiselt *templarius*'teks ehk templirüütlikeks: „Nende templiisandate ordu reeglite põhjal rajas paavst nüüd Liivimaal uue rüütliordu ja need, kes sinatsesse astusid, said paavstilt nimeks Jumala rüütliid.”

Johanniidid (hilisem Malta rüütliordu). Johanniitide vaimulik rüütliordu tekkis Jeruusalemmas 1070 asutatud Ristija Johannese hospitali ümber koondunud palverändurite ja haigete eest hoolditava vennaskonna rüütlitest. Paavsti tunnustus 1113. Asusid aastal 1291 Küprosele, 1310 Rhodosele ja 1522 Maltale.

Saksa ordu kasvas välja johanniitide vennaskonnast, iseseisvus 1198. Kohapeal, Ema maa vahetus läheduses, esindasid johanniidid Taani relvastatud misjoni huve ja taanlased võtsid

Templirüütlike viimase suurmeistri Jacques de Molay kurblooline saatus, 1314. Mees laskis end hukata tõe ja õigluse nimel, kuigi oleks võinud eluga pääseda. Hävingu üle elanud templirüütlid läksid põranda alla ja ühinesid teiste ordudega.

neilt üle isegi oma lipu – mis legendi kohaselt kukkus taevast Tallinna lahingus 1219, kuid oli nähtavasti kasutusel juba varem. Valdemar Suur, asunud 1157 Taani troonile, kutsus 1160. aastate alguses endale appi johanniidi rüütelvennad ja paigutas nad Ahvenamaa saarestiku idaossa, kuhu rajati Kastelholmi kants, Taani laevastiku baas ning jaarli residents. Kui kaarti vaadata – seda tehti Saaremaast mööda minnes. Kas Saaremaale ei hakanud hammas kohe peale?

Liivi ordu 1237–1562. Saksa ordu Liivimaa haru, tekkis Kristuse sõjateenistuse vendade liitumisel Saksa orduga. Saavutas pärast Saksa ordu nõrgenemist sisuliselt 1459 sõltumatuse, veelgi selgemalt iseseisvus 1525, jäädes formaalselt siiski edasi Saksa ordu osaks.

Maarjamaa (ka Ema maa; *Terra Mariae*, *Terra Mariana*; *Terra Matris*), algelt Vana-Liivimaa, hiljem Eesti nimi luulekeeles. Ühe versiooni kohaselt tuli kasutusele 1201, kui piiskop Albert pühendas Liivimaa Neitsi Maarjale.

Templirüütlike ordureeglistik tugines tsistertslaste ordu reeglitele. Tsistertslased olid templirüütlike eestkõnelejad. Ordureeglistiku koostamisel otsustati väidetavalt, et valget rüüd (s.o tsistertslaste valget rüüd) ei tohtinud kanda keegi teine kui üksnes templirüütlid. Ka Kristuse sõjateenistuse vennad kandsid valget hõlsti ja samuti võrdhaarset punast risti selle peal – omati seega ühtset sümbolikat ja jagati ühiseid vaateid. (Valge rüü ilmestas samuti Saksa ordu rüütleid, kuid neil oli selle peal must rist. Saksa ordu

Kristuse sõjateenistuse vendade meistri pitsirimärk. Rist, mõök ja liiliavanik. Liilia sümboliseerib loomulikult Maarjat, aga kas Neitsi Maarjat või Maarja Magdaleenat, on iseküsimus. Aga võimalik ka, et lihtsalt Maarjat ('mar' tähendas aramea keeles, s.o Jeesuse emakeeles 'naist'). Liilia oli eelkõige emajumala sümbol. Ei nõua erilist kujutlusvõimet, et näha Kristuse vendade pitsirimärgis selle kõige pühama paiga võrdkujut, kustkaudu sünnib ilmale inimeselaps ja mislābi ilmutas end ka Jumal inimesena.

tekkis templirüütlite kaastegevusel ja 14. sajandi algul pääses väidetavalt napilt Templiordu saatusest, neile esitati suuresti samad süüdistused.)

Muide, lisaks tsistertslastele ja Kristuse sõjateenistuse vendadele võis Eestis neil aegadel tõenäoliselt kohata tegutsemas veel kolmandaidki Kristuse vendi – tegemist oli eestlastest Püha Ihu Vendadega Tallinnas, kelle märgiks oli ilmselt

valge rist punasel põhjal, s.o Tallinna vana vapi märk.

Theoderic on üks väheseid kroonikateglasi, kelle varasemat käekäiku Henrik nii detailrikkalt käsitleb. Tema oli see mees, kelle Toreida liivlased kavatsesid oma jumalatele ohverdada ja keda eestlased pidasid päikeseõgijaks: „Kui seesama vend saadeti Eestimaaale, siis sai ta päikesevarjutuse tõttu, mis oli Ristija Johannese päeval [õieti jaanilaupäeval, 23. juunil 1191], palju surmaohtu kannatada paganate läbi, kes ütlesid, ta söövat päikese ära.” Theodericil tekkisid liivlaste Caupoga tõsised lahkkelid võimuküsimuses. Eestimaa sai nende kummagi saatuseks – langesid ju mõlemad Eestimaa pinnal ja eestlaste käe läbi.

Kuigi formaalselt allusid Kristuse sõjateenistuse vennad Riia piiskopile, käisid nad talle peale „kohaste ja kohatute palvetega”, taotledes iga päev visalt „kolmandat osa kogu Liivimaast ja ka teistest veel pööramata maadest ja hõimudest ümbruskonnas, keda Issand nende ja ühtlasi teiste riialaste läbi edaspidi ristiusu alla heidab”, sedastab kroonik Henrik.

Tsistertslaste jalg oli enne piiskop Albertit siin tugevalt maas. Theoderic oli saabunud kohale kümme aastat varem kui Albert. Theoderic rajas Kristuse sõjateenistuse vendade ordu ilmselt omatahtsi, piiskopist mööda minnes. Jumala rüütlite usaldamine piiskopi sõnakuulmise alla oli tõenäoliselt Theoderici formaalne ettepanek, rahuldamiseks vend Alberti auhannust.

Vaatamata sellele, et kroonik Henrik asetab Kristuse sõjateenistuse vendade ordu asutamise 1201. või 1202. aasta konteksti („samal ajal”), oleks loogiline oletada, et vähemalt vastav mõte oli tekkinud juba aastal 1200, kui Albert taris oma piiskopitooli Ükskülast „Riia paika” ja lähetas Theoderici Rooma uue paavsti Innocentius III juurde ristosõjakirja järele – s.o oli otsustanud alustada oma ristosõda, toetudes põhiliselt sakslastele, esindades seega pigem nende huvisid ning vastandudes taanlastele ja nondega liidus olevatele johanniitidele. Võib oletada, et Theoderic arutas nii oma tsistertslastest vendade kui ka templirüütlitega, mida uutest kujunenud oludes ette võtta, ja nõutas paavstilt põhimõttelise nõusoleku Jumala rüütlike ordu rajamiseks. Millele ta nelja aasta pärast, järjekordselt Roomas käies, paavsti käest ka ametliku kinnituse sai.

Võimalik isegi, et variordu asutamine tehti Theodericile – küll ka ise sakslasele – otseseks kohustuseks, et hoida teistel sakslastel silm peal, allutada samuti põhiliselt sakslastest formeeruv uus ordu mingisuguselegi kontrollile. Sest võim ähvardas kohapeal nihkuda sakslaste kätte. Põhiliselt sakslastest koosnev Saksa ordu (Püha Maarja ordu) oli ellu kutsutud paar aastat varem. Siit ka ilmne vajadus Kristuse sõjateenistuse vendade sisseseadmiseks. Templirüütliel tuli oma kohalolek n-ö institutsionaliseerida. Piltlikustada. Avalikuks teha.

Pärast Kristuse sõjateenistuse vendade jaoks õnnetult lõppenud Saule lahingut 1236, kus surma sai pool vendadest koos ordumeistriga, oldi sunnitud ühinema Saksa orduga. See hakkas jälgima, et Liivimaale saadetavad uued orduvendid ei pärineks neist paigust, kust põlvnes enamik Kristuse sõdalasvendi. Ilmselt oli tekkinud vajadus muuta ordu koosseisu ja hoiakuid. Esimestel aastatel olid Liivimaa ordu ülekaalus endised Kristuse sõjateenistuse vennad.

Järva foogti pitsirimärk, 1271 ja 1346. Liilia, püha naiselikkuse võrdkuju, mängis ülimalt väljapaistvat rolli ka Kristuse sõjateenistuse vendade järeltulija Liivi ordu sümboolikas. Paide ordulinnus pärineb aastast 1265. See oli just see paik, kus said otsa Jüriöö kuningad. Järva foogt oli Liivi ordu üks tähtsamaid käsknikke ja kuulus otsustajate n-ö siseringi.

Vägisi tundub, et Kristuse sõjateenistuse vendades tuleks näha templirüütlike kohalikku variordut. Jumala rüütliel pidi olema eriline missioon Ema maal, võrreldav Kristuse rüütlike missiooniga Poja maal. Jumala rüütliid – templirüütlike eelpost kauges Põhjas? Kristuse mõõga vennad – templirüütlike mõök Ema maal?

Eesmärgiks minna Saaremaale

Mõõgavendade ordu nimetuse kasutamine Kristuse vendade asemel annab tänase päevani põhjust seostada neid eelkõige nn mõõgamisjoniga. Eks seda ka kahtlemata tehti, kuid näib, et mitte nii väga Saaremaaga seoses. Kristuse vennad ilmutasid sõjalist aktiivsust ja vaenulikkust kõigi kohalike rahvaste ja iseäranis liivlaste Caupo, ent huvitava kombel mitte otseselt saarlaste suhtes. Kui ordu osales agaralt kõigi teiste alade vallutamises, siis Saaremaa vastu näidati kaua üles pigem diplomaatilist huvi.

Kroonik Henriku vaikimine Kristuse sõjateenistuse vendade koha pealt on teinekord väga tähendusrikas. Väga täpselt on üles loetud kõik ordu osalused sõjakäikudel. Iseloomulik, et Jumala rüütliid ei löönud kaasa esimesel sõjakäigul Soontaganasse 1210. Eelmine kord oli üritatud n-ö tagaukse kaudu Saaremaale minna viis-kuuskümmend aastat varem, aga siis hoopis vastassuunast.

1155/1156. aastal võeti ette esimene ristiretk Páris-Soome aladele piiskop Henriku juhtimisel. Soome ajaloo professor Matti Klinge nimetab seda tulekuks eestlaste-soomlaste vastu – selle hõimu ja mereriigi vastu, kes kolmekümne aasta pärast hävitas Sigtuna. Jutt on „Eesti” mereriigist, mille keskuseks Saaremaa ja mis Klinge sõnul hõlmas ka praeguse Soome edelaosa.

Kui viis aastat pärast esimest sõjakäiku Soontaganasse pööras liivlaste, lätlaste ja riialaste vägi Saaremaa vastu, ei mainita jälle sõjateenistuse vendi. Kristuse vennad külastasid küll koos Riia piiskopiga Taani kuningat Saaremaal 1222 ja osalesid loomulikult 1227. aasta ristiretkes, kuid mitte juhtivas rollis – Saaremaale mindi tookord paavsti lipu all. Ei võidud ju siis ometi jääda pealtvaatajaiks.

Kokkuvõtlikult võib öelda nõnda: kui Rooma kiriku ambitsioonid jõudsid välja Ema maale, pidasid templirüütliid vajalikuks n-ö ametlikult kohal olla. Jälgida mängu. Seista oma huvide eest. Nii johanniidid kui ka Saksa ordu

näitasid üles aktiivset huvi Ema maa vastu, et mitte öelda – otseselt Saaremaa vastu. Ei saanud templirüütlid ses asjas kuidagi kõrvaliseks jääda.

Matriarhaalne kristlus, patriarhaalne kristlus

Templirüütlid valdasid väidetavalt mingit kiriku jaoks väga ohtlikku informatsiooni. Neid tunti kui ürgse naiselikkuse austajaid, emajumalalikkuse viljelejaid. Templirüütlid seostuvad suuresti kataritega. Katarid aga olevat saladuskatte all õpetanud, et Jeesus oli abielus Maarja Magdaleenaga. Ka templirüütlid kummardasid väidetavalt Maarja Magdaleenat kui Jeesuse abikaasat. Tõsi on, pole mingit iseäralikku põhjust, miks poleks Jeesus võinud olla abielus ja sigitada lapsi. Ütleb ju Jeesus isegi, et mees hoiab oma naise poole ja need kaks saavad üheks: nõnda ei ole nad enam kaks, vaid üks liha (Mt 19:3–8). On küsitud retooriliselt: kas Jumal, kes on lihaks saanud, saab väita, et Ta on inimene ja tunneb inimese elu kogu selle täiuses, ilma et oleks kokku puutunud kahe nii olulise inimlikkuse aspektiga nagu seda on seksuaalsus ja isadus? Ilma et teaks, mida tähendab olla inimene: tunda üksindust, ängi, abitust, surelikkust...? Igatahes Tammsaare kurat, kes saadetakse maa peale Lunastajaks (*Põrgupõhja uus Vanapagan*, 1939), koges inimlikku elu-olu põhjalikult.

Giotto di Bondone, *Püha õhtusöömaaeg*, ca 1305. Üks jüngritest, „see, keda Jeesus armastas”, nõjatub Jeesuse rinnale. Maarja Magdaleena? Jh 13:21–25: Jeesus võpatas vaimus ja tunnistas: „Tõesti, tõesti, ma ütlen teile, üks teie seast reedab minu.” Jüngrid vaatasid nõutuses üksteisele otsa ega osanud arvata, kelle kohta ta seda ütleb. Üks ta jüngritest, see, keda Jeesus armastas, oli tema kõrval lauas. Siimon Peetrus noogutas nüüd peaga selle poole, öeldes: „Küsi temalt, kes see on, kellest ta räägib.” See jünger nõjatus siis Jeesuse rinnale ja ütles talle: „Issand, kes see on?” Siis vastas Jeesus: „Seesama, kelle jaoks ma kastan palakese ja annan talle.” Siis ta kastis palakese ja andis Juudas Iskariotile, Siimona pojale.

Saaremaal Karja kiriku lõunaportaali kohal asuval Kolgata stseenil on kujutatud Kristuse risti all seismas Maarjat ja Maarja Magdaleenat – ema ja jüngrit, keda Jeesus armastas. Jh 19: 25–27: „Aga Jeesuse risti juures seisid tema ema ja tema ema õde Maarja, Kloopase naine, ja Maarja Magdaleena. Kui nüüd Jeesus nägi risti kõrval seismas oma ema ja jüngrit, keda ta armastas, siis ta ütles emale: „Naine, vaata, see on su poeg!” Seejärel ütles ta oma jüngrile: „Vaata, see on su ema!” Ja selsamal tunnil võttis jünger ta enda juurde.” Kas Maarja Magdaleena võttis ämma oma kotta?

Jeesuse võimalik abielu resp. tema lihalikud järglased on läbi aegade teemaks olnud, siiski pigem rahvapärimuslikus ja ilukirjanduslikus kui usuteaduslikus kontekstis. Ka üks Põhjala kirjanik on sesse püha vereliini temaatikasse andnud oma osa (Per Christian Jersild, *Den femtionde frälsaren*, 1984). Ent – kuivõrd

Kirik pidas ennast Kristuse abikaasaks, siis kuidas oleks ta võinud loovutada selle positsiooni ühele maisele naisele?

Templiordu ametlikku asutajat Hugues de Payens'i on peetud katarite järeltulijaks ja nende ideede edasikandjaks. Nii katari kui ka iiri-keldi kristlus, s.o religiooni feminiinse printsibi kandepind, kujutas endast Rooma kiriku ühtsuse jaoks tõsist ohtu, üsna tõenäoliselt oli seda siis ka Eesti võimalik muinaskristlus. Ettetõttavalt võiks ehk tõdeda, et vahest kiirustas Rooma kirik ka seepärast kuulutama Vana-Liivimaa Maarjamaaks, et ei saaks tasta mitte Piritamaa.